

STADSHOLMEN

BONDESONEN STÖRRE 23

Nytorget 13 A-C

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** BOSTADSHUS
- 2** GÅRDSHUS

FASTIGHETEN FRÅN GATAN OMKRING ÅR 1920. I FÖRGRUNDEN SYNS DET STORA BOSTADSHUSET SOM REVS UNDER 1930-TALET. FOTO: O. ÅKERLIND. SSME26445

Fastigheten Bondesonen större 23 består av ett bostadshus uppfört under 1700-talet första hälft samt ett gårdshus från 1970-talet. Ursprungligen var bostadshuset en del av en större gård med flera hus. Här låg bland annat ett stall som runt 1800-talet hade plats för två hästar och två kor, vilket utgör ett exempel på den lantliga karaktär som området hade.

Bostadshuset bevarar sin ursprungliga volym och utvändiga karaktär med bland annat kvadratiska fönster. Stora delar av exteriören och interiören har emellertid bytts ut under 1970-talet. Det utgör en värdefull rest av Södermalms äldre sten- och trähusbebyggelse.

Fastigheten Bondesonen 23 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Vita Bergen hette på 1600-talet Kråkeberget och var genom sin ansenliga höjd lämpligt för väderkvarnar.

I den oländiga terrängen bosatte sig under 1700-talet fattiga människor som arbetade i traktens fabriker och här låg flera utkantskrogar, varav Faggens krog är den mest kända. Boendeförhållandena i den då omfattande kåkbebyggelsen var usla och under sent 1800-tal omnämns de kala Vita Bergen som ”stadens fattigaste och mest vanlottade trakt.” De sociala problemen föranledde flera välgörenhetsinitiativ från privat håll. Mest känd är Elsa Borg, ”Vita Bergens drottning”, som drev ett skyddshem för unga kvinnor i Groens malmgård.

Från stadens sida lades området ut som park på 1880-talet. Parken var en i raden av sk bergsparker som anlades i samband med malmarnas utbyggnad.

GÅRDSMILJÖ OMKRING TIDIGT 1900-TAL. FOTO: OSCAR HEIMER. SSME29895

På dessa platser som ansågs för svåra att bebygga skulle stadsborna kunna uppleva ett stycke natur. Genom utfyllnader och plantering med inhemska träarter skapades en tillrättalagd parknatur där man till skillnad mot tidigare parker fick beträda gräsmattorna. I Vita Bergen påbörjades utfyllnaden med jordmassor 1888 och planteringen pågick från 1895 till 1924.

I och med uppförandet av Sofia kyrka 1903-1906 revs en del av den äldre bebyggelsen men en opinion med stadsfullmäktigeledamoten Anna Lindhagen i spetsen lyckade sätta stopp för de omfattande rivningar som skulle krävas för att anlägga en monumental trappa från Renstiernas gata till kyrkan. Lindhagen låg också bakom anläggandet av de delvis bevarade Barnängens koloniträdgårdar, en av stadens första, år 1906 och hon motionerade 1913 om att Vita Bergen skulle förklaras som kulturresevat. Beslutet kom att dröja till 1956.

I samband med att Renstiernas Gata sprängdes ned i berget på 1930-talet bröts Vita Bergens samband med Nytorget och några hus tvingades rivas. Rivningar kom också till stånd i samband med breddningen av Skånegatan på 1920-talet och vid anläggandet av parkens lekplats på 1930-talet. På 1940- och 50-talen gjordes kompletteringar i parken på initiativ av stadsträdgårdsmästare Holger Blom i syfte att ytterligare förstärka parkens användbarhet. Avtrycken från den s k stockholmskolans parkbyggande är stenmurar, trappor och friluftsteatern från 1954.

I parkens nordvästra hörn och längs dess kanter finns idag en sammanhängande småskalig trä- och stenhusbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Med variation i husens form och storlek och med plankomgärdade trädgårdstäppor ger bebyggelsen en bild av hur den minst reglerade av stadens bebyggelse tidigare kunde te sig. Upprustningen av byggnaderna påbörjades på 1960-talet.

BOSTADSHUSETS GATUFASAD. FOTO: J. MALMBERG.

HISTORIK

Cattuns väveri och tryckeri intressenters tomt Bondesonens större 23 består idag av två stycken hus. Tillsammans utgör de en del av en äldre 1700-tals gård med ett flertal byggnader. Det är dock oklart när husen ursprungligen uppfördes. I brandförsäkringshandlingar från 1747 omnämns ett trähus, ett hus av både sten och trä med tegeltak, vedbodas, lusthus och stall. Tomten ägdes av Cattuns väveri och tryckeri intressenter. Kattun (cattun) var vid tiden ett väldigt populärt tyg med asieninspirerade mönster. Det finns kända Kattuntryckerier på Södermalm från 1700-talet, men om byggnaderna på Bondesonens större 23 används i detta syfte är oklart.

Fabrikören Kolcks renoverar

År 1780 tecknade den nya tomtägaren, fabrikören Daniel Kolcks, en brandförsäkring på sin tomt efter

en genomförd reparation av ett av husen, nu rivet. Tomten beskrevs vid tidpunkten med träportar mot Nytorget i söder och Färgaregränden i väster (ingår nu som en del av tomten i väster) samt plank runt tomten. Från porten mot Nytorget fanns en trappa upp på gården till en altan på en gråstensmur. Till höger på tomten stod ett stort bostadshus, panelat och gipsat med två våningar (idag rivet) och till vänster stod ett mindre bostadshus av sten och trä med två våningar (hus nummer 1 på kartan). Bostadshuset nummer 1 på kartan, hade en välvd källare och en bjälkkällare samt två boningsrum mot gatan. Den andra våningen hade fyra rum och kök. Vinden var avdelad i två delar och taket var lagt med tegel. På gården stod ett trähus på gråstensgrund innehållande sex bodar och en vind. Huset är rivet men på platsen uppfördes hus nummer 2 på kartan under 1970-talet. Byggnaden var av bräder på en gråstensmur.

VY ÖVER DET PUTSADE OCH PANELADE BOSTADSHUSET OCH GÅRDSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

Längst upp på gården låg ett trähus med tre bodar av bräder, ett fähus, två vedbodar och stall av bräder med vind. Här fanns även en stor mangelbod och en bod av bräder med vind. Alla uthus hade bräddtak. I trädgården stod ett lusthus av trä med trappa och staket. Här fanns även en insprängd iskällare i en gråstensmur täckt med torv.

Beskrivning av Kapten C. Hertenhjelm's gård

Runt sekelskiftet 1800 köptes gården av Kapten C. Hertenhjelm från bokhållaren Carl Ludvig Palm. En beskrivning från 1802 ger en tydligare bild av hur livet på tomten såg ut. Här fanns bland annat två hästar och två kor och på vinden ovan mangeln torkade man tobak. I trädgården fanns två brunnar. På tomten fanns trappgångar, en till trädgården och en till bakgården. I bostadshuset var bottenvåningens rum mot gatan inrett till ett krogrum, en liten kammare och ett kök. Den andra våningen hade fem rum med bröstpanel och kök samt en bagarstuga med gips- och vävtak. Det fanns två porlin- och två gröna kakelugnar samt i övrigt spisar.

Senare förändringar

Under 1850-talet ersattes krogrummet av en salubod och troligtvis öppnades nu den befintliga entrén mot gatan. Fastigheten hade ett flertal ägare under 1800-talets första hälft, i följd kan nämnas enkefru Sophia Albert Sjögren, hofpredikanten Liedner och fabrikören Herr Anders Lundin. Fastigheten förvärvades av staden 1886 och numer ägs den av Stadsholmen. Under 1930-talet revs alla byggnader förutom bostadshuset och uthuset. Även tomtgränserna förändrades. Den norra tomtgränsen avstyckades då Reinstiernasgatan utbyggdes och Färgaregränden, som tidigare låg intill den nordvästra tomtlinjen, blev en del av tomten.

Upprustning och renovering

Mellan åren 1970-72 genomfördes en stor ombyggnad och restaurering av byggnaderna och trädgården. I bostadshuset inrättades badrum och kök och delar av den äldre planlösningen förändrades. Det äldre gårdshuset revs och nytt uppfördes på samma plats. Upprustningen skedde i samråd med Stadsmuseet. Trädgården genomgick en förändring med stenlägg-

BEVARAD MURAD OCH PUTSAD SPIS. FOTO: J. MALMBERG.

ning av gatsten, kullersten och cementplattor. Nya gjutna murar och trappor, enhetliga buskage, stora hela grönytor samt brädstaket på verandan byggdes.

BYGGNADSBESKRIVNING

Byggnaderna på fastigheten Bondesonens större 23 utgörs av ett bostadshus med lokal i gatuplan och ett uthus med förråd och ateljé. Tomten är omgiven av ett högt träplank i röd kulör med en brunmålade port mot Nytorget. Mot parken är en ljusbeige putsad mur. Trädgården är täckt av gräs, buskar, träd och kullersten.

Bostadshuset, hus nummer 1 på kartan

Huset är uppfört i en våning på en hög putsad stenmur med inredd vind och källare. Fasaderna är delvis putsade i gulbeige kulör och delvis klädda med en beige locklistpanel. Huset inrymmer tre bostäder, två stycken via en huvudentré i den sydöstra fasaden. Entrédörren är en dubbeldörr med fyllningar och har en takbeklädd veranda. Den tredje lägenheten nås via en dörr på den nordöstra fasaden. Dörrar av

trä är brunmålade. Fönstren är kvadratiska, brunmålade och har två bågar. Bågarna är spröjsade till två rutor och har näbbslag av 1600-tals typ, senare tillverkade. Dörrar och fönster utbyttes vid renoveringen under 1970-talet. I fasaden mot nordost finns en balkongdörr med en fransk balkong. Taket är ett tegelklätt sadeltak med en takkupa. Invändigt finns delar av den ursprungliga planlösningen bevarad, men i stort präglas inredningen av renoveringen under 1970-talet. Från 1700-talet finns bland annat husets djupa fönsternischer, tunnvalvda källare och spis med murad kupa. Det finns även 1800-tals kakelugnar bevarade.

Gårdshuset, hus nummer 2 på kartan

Gårdshuset är uppfört i två våningar med fasader av röd locklistpanel. Taket är sluttande och belagt med tegel. Huset uppfördes under 1970-talet och inreddes med förråd och lokal i bottenvåningen, samt en ateljé i den övre våningen. Mot sydväst finns stora ateljéfönster och dörrar till förråd i bottenvåningen är svartmålade.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

STOCKHOLM 2014